

ESKİ TÜRK VE RUS GELENEKLERİNİN ETKİLEŞİM İZLERİ

Leyla HACIZADE*

ÖZET

Türk ve Doğu Slav (Rus, Ukrayna, Belorus) halklarının ilişkileri çok eski dönemlere uzanmaktadır. Türkler ve Ruslar yüzyıllar boyunca farklı nedenlerle sürekli etkileşim halinde olmuşlardır. Aynı coğrafyayı paylaşmaları, birbiriyle komşu olmaları her iki halkın maddi ve manevi kültüründe büyük izler bırakmıştır. Eski Türk ve Rus geleneklerini kıyaslarken de bu izleri görmek mümkündür.

АНАХТАР КЕЛІМЕЛЕР

Türk, Rus, kültür, gelenek, tören, ilişki.

ВЛИЯНИЕ ТЮРКО-РУССКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В СТАРИННЫХ ОБЫЧАЯХ

РЕЗЮМЕ

История взаимоотношений тюркского и восточнославянских (русского, украинского, белорусского) народов начинается еще много веков назад. В течение многих сотен лет тюркский и русский народы по различным причинам находились во взаимоотношениях друг с другом. Размещение в одной географической зоне, соседство друг с другом значительно повлияло на материальную и моральную культуру обоих народов. Производя сравнительный анализ тюркских и русских обычаев, можно отметить это влияние.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Тюркский, русский, культура, обычай, обряд, взаимоотношение.

Türk ve Doğu Slav (Rus, Ukrayna, Belorus) halklarının ilişkileri çok eski dönemlere uzanmaktadır. Türkler ve Ruslar yüzyıllar boyunca farklı nedenlerle sürekli etkileşim halinde olmuşlardır. Aynı coğrafyayı paylaşmaları, birbirleriyle komşu olmaları her iki halkın maddî ve manevî kültüründe büyük izler bırakmıştır.

Her halkın kendine özgü kültürü içerisinde geleneklerin özel yeri vardır. Bu gelenekler halkın bütünlüğünü koruyan ve onu geleceğe taşıyan önemli etkenlerdir. Yaşamın her yönüyle ilgili olan gelenekler, aynı zamanda insanın

* Araş. Gör., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü.

bir taraftan doğa, diğer taraftan toplumla olan ilişkilerinin yasası niteliği taşımıştır.

Türklerin ve Rusların yılın belirli günlerinde, aile ve toplum yaşamının en önemli anlarında, hastalık, doğal afetler vs. karşısında yerine getirdikleri, kendilerine özgü birçok gelenekleri olmuştur. Bazen bu geleneklerin ilginç bir şekilde örtüştüğünü görmek mümkündür. Bu durum bazı bilim adamlarının dikkatini çekmiştir.

Büyük Kazak şairi ve bilim adamı Olcas Süleyman, Rusların en eski destanı sayılan “*Slovo o Polku İgoreve*” (İgor Yürüyüşü Destanı) eserini farklı bir bakış açısıyla incelerken bir hususa özellikle dikkat etmiştir¹. Destanda Kıpçaklar üzerine yürüyüş yapan fakat esir düşen Knez (Bey) İgor anlatılırken Knez Svyatoslav’ın rüyası ve onun yorumuna da yer verilmiştir. O. Süleyman, “*Az’ı Ya*” isimli eserinde şöyle yazar: “Svyatoslav rüyada görmüş ki onu Türk, Tengri âdetine göre defne hazırlıyorlar”.² Her halkın örf ve âdetleri arasında çok özel bir yeri olan cenaze töreni geleneklerinin başkaları tarafından kolaylıkla benimsendiği söylenemez.

I. Petro’ya kadar bütün Rus knez ve çarlarının başka ülkelerden gelen elçileri karşılama merasimlerinde tamamen Türk geleneklerine uydukları kaynaklarda belirtilmiştir³.

Birbiriyle örtüşen geleneklerin bazıları Pagan düşüncelerinin izleridir. Onların araştırılması bizi daha eski dönemlere götürmektedir. Onlardan bazılarını gözden geçirelim:

XX. yüzyılın başlarına kadar Ruslar arasında “opahivaniye” (toprak sürme) isimli bir gelenek varlığını sürdürmüştür. Bu geleneğin tasvirini etnografik çalışmalar dışında, İ. Bunin’in “*Köy*” isimli öyküsünde ve M. Musorgsky’nin “*Hovanşina*” operasında görmek mümkündür. V. İ. Dal’,

¹ Konu ile ilgili olarak bk: O. Süleyman, *Az i Ya*, (Rusça aslından çeviren N. Seferoğlu; hazırlayanlar: Prof. Dr. K.V. Nerimanoğlu, Prof Dr. F. Türkmen, Araş. Gör. M. Öner), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.

² age. s. 58.

³ bk. A. N. Kononov, *İstoriya İzuçeniya Tyurkskih Yazıkov v Rossii*. İzd. “Nauka” (Leningradskoye Otdeleniye), Leningrad, 1972, s.9.

“*Tolkoviy Slovar Russkogo Yazıka*” isimli kapsamlı sözlüğünde bu gelenekten bahsetmiştir⁴.

E.V. Pomerantseva tarafından geniş tasviri verilmiş olan “opahivaniye” törenini şöyle özetlemek mümkündür⁵: Bulaşıcı insan ve hayvan hastalıkları baş gösterdiğinde köyün daha çok kadınları tedbir alırlar. Önceden kimsenin dışarı çıkmaması tembih edilir. Gecenin karanlığında kadınlar toplanırlar. Önde bir genç kız aziz tasviriyle gider, arkasından bir kadın ya süpürge üstünde ya da karasabanla kendinden geçmiş bir şekilde dans ederek büyü sözleri söyler. Diğer kız ve kadınlar ellerinde maşalarla, oraklarla, tırpanlarla korkunç gürültü yaparak onu takip ederler. Söyledikleri şarkı sözlerinde kadınların sayısı genellikle dokuz kız, dokuz karı, üç dul kadın, üç evli kadın diye geçer. Hepsi yalınayak ve saçları açık bir şekilde beyaz geceliklerle köyün etrafında dönerler. Tehditkâr sözleri ve gürültüleri ile hastalıkları korkuttuklarını düşünürler.

E.V. Pomerantseva, bazı halklarda da (örn. Ukrayna, Alman, Çek, Mordva) görülen bu hastalıkla mücadele şeklinin zamanında Çuvaşlarda hōraki, hiraki adıyla yaygın olduğunu, hatta bazı araştırmacılara göre Çuvaşlardan Ruslara geçmiş olabileceğini belirtmiştir⁶.

İnsanların ve hayvanların kötü ve bulaşıcı hastalıklardan korunması için yapılan bu etkileyici tören, Sahaların çocuk isteme ile ilgili eski şaman geleneklerine de benzemektedir. N. A. Alekseyev, kökünün çok eskilere uzandığını belirttiği bu töreni özetle şöyle anlatmaktadır⁷: Kışın çadırda, yazın avluda yapılan tören şaman tarafından yönetilmektedir. Fakat şaman geleneksel kıyafetini değil, beyaz giyer. Dokuz genç kız ve dokuz delikanlı şamanın sağ ve sol tarafında durarak at kılından yapılmış ipe tutunurlar. Çocuğu olmasını isteyen kadın iki yaşlı kadının arasında oturur. Onlar önlerini iliklemez ve saçlarını açarlar. Onların neşeli bir şekilde gülümsemesi şarttır. Şamanın duası katılımcılar tarafından tekrarlanır, tanrıça Ayısı’tan çocuk istenir.

Görüldüğü üzere bazı farklılıklarla (dokuz delikanlının bulunması, gülümseme, ipe tutunma gibi motifler) beraber benzerlikler çoğunluktadır:

⁴ V.İ. Dal’, *Tolkoviy Slovar’ Russkogo Yazıka* (Sovremennaya Versiya), İzd. EKSMO-Press, Moskva, 2001, s.435.

⁵ Geniş bilgi için bk.: E.V. Pomerantseva, *Rol’ Slova v Obryade Opahivaniya*, “Obryadı i Obryadoviy Folklor”, İzd. “Nauka”, Moskva, 1982, s.25-36.

⁶ E.V. Pomerantseva, agm. s.34.

⁷ N.A. Alekseyev, *Ranniye Formı Religiı Tyurkoyazıcnıh Narodov Sibiri*, İzd. “Nauka” (Sibirskoe otdeleniye), Novosibirsk, 1980, s.141

beyaz kıyafetler, dokuz genç kız, üç kadın, saçların açılması vs. Yine kötü ruhları korkutmak için saçlarını, kemer ve düğmelerini açarak gürültü yapma çocuk doğumu sırasında gerçekleştirilir⁸.

İlkbaharın ilk gök gürültüsü hem Türklerde, hem de Ruslarda önemli bir olay sayılmış ve bununla ilgili çeşitli ritüeller yapılmıştır⁹. Eski inançlara göre kıştan sonra ilkbahar fırtınası insanları hastalıklardan ve kötülüklerden arındırır, sağlık ve iyilik sağlar. Türklerde de Ruslarda da bu durumda ritüellerin bazıları için ağaç kullanılması eski ağaç kültü ile açıklanabilir. Yüzün yıkanması, mum ve ardıç yakılması da benzer motifler arasındadır. Ayrıca dolu yağarken onun ekine zarar vermesi korkusuyla yapılan işlemler arasında da ortak özellikler görülebilir (örn.: çocuğun bir veya üç dolu tanesini ısırması).

Eski geleneklerin birçoğu zamanla unutulmuş ve kaybolmuştur. Fakat hâlâ izlerini dilde korumakta olan gelenekler de vardır. Rusça'da olan "kudikini gori", "ni puha ni pera" gibi deyimler eski avcılık geleneklerinde kullanılan tabuları yansıtmaktadır.

Çağdaş Rusça'da gidilecek yerin belli olmaması veya belirtilmesinin istenmediği zamanlarda "kudikini gori" ifadesi kullanılır. "ni puha ni pera" deyimini ise şakayla başarı dileme ifadesidir. Bu deyim kelime anlamı "ne bir ince tüy, ne de kalın tüy" diye çevrilebilir. İlk önceleri avcılar doğrudan başarı dilemelerinin başarısızlığa götürebileceğine inanırlardı. Başarısızlık dileği ile av hayvanlarının kandırıldığı düşünülürdü. Böylece avcı onları rahatlıkla avlayabilirdi¹⁰.

Türk topluluklarında da avla ilgili çok ciddi kurallar, yasaklar ve tabular mevcut olmuştur. Avla ilgili yüksek sesle konuşmama, av hayvanlarının isminin değiştirilmesi vs.¹¹ Bu konuda da onlar arasında benzer motifler görülebilir.

Rusça'da "leylek" anlamında olan "aist" kelimesi de dikkat çekicidir. Diğer Slav dillerinde görülmeyen ve sadece Rusça'da olan aist kelimesi Eski Türk inanç ve gelenekleri ışığında incelenebilir. Rusça'da bu kelimenin kesinlikle yabancı olduğu ve gagasının uzunluğu nedeniyle Türkçe "ağıs" (ağız)

⁸ age. s.138-147

⁹ bk. N.İ. i S.M. Tolstıye, *Perviy Grom v Polesye. Zasçita ot Grada v Polesye*. "Obryadı i Obryadoviy Folklor", izd. "Nauka", Moskva,1982,s.49-83; N. A. Alekseyev age. s.59-96.

¹⁰ bk. N.M. Şanskiy, V.İ. Zimin, A.V. Filippov, *Şkol'nyy Frazеologičeskiy Slovar' Russkogo Yazıka*, İzd. "Drofev", Moskva, 2001, s.150.

¹¹ bk. N.A. Alekseyev, age,s.276-291.

kelimesinden geldiği kanaati vardır¹². Bize göre ise aist, ayıst kelimesinden gelmiş olabilir. Ayıst Türkçe ana tanrıça Humay'ın isimlerinden biridir. Eski inanışlara göre bir ailenin çocuğa sahip olması yalnız Humay'la ilgilidir. Humay'ın çeşitli görüntüleri arasında onun kuş şeklinde görünmesi de yer almaktadır¹³. Ruslarda da şöyle düşünce olmuştur; ailelere çocukları leylekler gagasında getirir. Göçebe kuşlar olan leyleklere saygı geleneği vardır ve onu öldürmezler.

Rusça'nın kelime hazinesinin bu açıdan incelenmesi eski Rus geleneklerine olduğu gibi eski Türk geleneklerine de ışık tutabilir ve eski kültür ilişkilerinin incelenmesinde yardımcı olur.

KAYNAKÇA

1. Alekseyev N.A. *Ranniye Formı Religii Tyurkoyazıçnıh Narodov Sibiri*, İzd. "Nauka" (Sibirskoye Otdeleniye), Novosibirsk, 1980.
2. Çernıh P.Y. *İstoriko-Etimologičeskiy Slovar' Sovremennogo Ruskogo Yazıka*, 1 t. ,İzd. "Russkiy Yazık", Moskva, 1999, s.31.
3. V.İ. Dal', *Tolkoviy Slovar' Russkogo Yazıka (Sovremennaya Versiya)*, İzd. EKSMO- Press, Moskva, 2001.
4. Kononov A.N. *İstoriya İzuçeniya Tyurkskih Yazıkov v Rossii*. İzd. "Nauka" (Leningradskoye Otdeleniye), Leningrad, 1972.
5. Pomerantseva E.V. *Rol' Slova v Obryade Opahivaniya*, "Obryadı i Obryadoviy Folklor", İzd. "Nauka", Moskva, 1982, s.25-36.
6. A.M. Sagalayev, *Uralo-Altayskaya Mifologiya. Simvol i Arhetip*, İzd. "Nauka" (Sibirskoye Otdeleniye), Novosibirsk, 1991.
7. Süleyman O. *Az i Ya*. (Rusça aslından çeviren N. Seferoğlu; hazırlayanlar: Prof. Dr. K.V. Nerimanoğlu, Prof Dr. F. Türkmen, Araş. Gör. M. Öner), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.
8. N.M. Şanskiy, V.İ. Zimin, A.V. Filippov, *Şkol'ny Frazzeologičeskiy Slovar' Russkogo Yazıka*, İzd. "Drofev", Moskva, 2001.
9. Tolstıye N.İ. i S.M. *Perviy Grom v Polesye. Zasçita ot Grada v Polesye*. "Obryadı i Obryadoviy Folklor", İzd. "Nauka", Moskva,1982,s.49-83; Alekseyev N.A. age, s.59-96.

¹² P.Y. Çernıh *İstoriko-Etimologičeskiy Slovari Sovremennogo Ruskogo Yazıka*, IT,İzd. "Russkiy Yazık", Moskva, 1999, s.31.

¹³ bk. A.M. Sagalayev, *Uralo-Altayskaya Mifologiya. Simvol i Arhetip*, İzd. "Nauka" (Sibirskoye Otdeleniye), Novosibirsk, 1991, s.52-97.